

Gökhan Atılğan

Doktora derecesini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden, yüksek lisans derecesini Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden aldı. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü mezunu. *Praksis* dergisi yayın kurulu üyesi. *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön Devrim-Hareketi* (TÜSTAV 2002, Yordam Kitap 2008) yayımlanmış diğer kitabı.

Yordam Kitap: 33 ♦ **Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı** ♦ Gökhan Atılğan
ISBN 978-9944-122-21-4 ♦ *Düzeltilme*: Serkan Durak
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç ♦ *Sayfa Düzeni*: Şendoğan Yazıcı
Birinci Basım: Ekim 2007, *İkinci Basım*: Ekim 2009 ♦ *Yayın Yönetmeni*: Hayri Erdoğan
© Gökhan Atılğan, 2007 © Yordam Kitap, 2007
Kapak Fotoğrafı: TÜSTAV Arşivi

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: **Pasifik Ofset**
Baha İş Merkezi
Haramidere-İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

Behice Boran

Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı

Gökhan Atılğan

Annem ve Babam için

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	11
TEŞEKKÜR.....	15
GİRİŞ.....	17
BİRİNCİ BÖLÜM GENÇ YURTSEVER.....	25
İmparatorluk İle Cumhuriyet Arasında Büyümek	25
Öğretmen Olup Halkı Aydınlatmak	31
Sosyolog Olup Toplumu Tanımak	32
Marksist Olup Ülkeyi Değiştirmek.....	34
Doktora Tezi: Tatminkâr Olmayan Bir Sonuç	37
İKİNCİ BÖLÜM ÖĞRETİM ÜYESİ	41
Birinci Dönem: Irkçı Zamanlar.....	42
Kürsüde	44
Sahada.....	47
Dergilerde	51
Yurt ve Dünya.....	51
Adımlar.....	54
TKP’de.....	58
Dönemin Sonu: Kapanan Dergiler, Darbe Vurulan Parti	62
İkinci Dönem: Antisovyetik Zamanlar	69
Tan’da.....	74
Görüşler’de.....	75
İlerici Demokrat Gençlik Derneği’nde.....	78
Dönemin Sonu: Bakanlık Emrinde.....	78
Üçüncü Dönem: Amerikancı Zamanlar	82
Söz’de ve TGD’de	84
Üniversiteden Koparılaşa Doğru.....	87
Konuşma: ‘Umumi Komünist Merkezine Bağlı İki Dergi’.....	88
Kuşuşma: ‘Milli Eğitim’de Beslenen Komünistler’.....	89
Mektup: ‘Kafası Ezilecek Hocalar’	90
Nümayiş: Truman Doktrini ile Kükreyen Ülkücü Gençlik	92
Tahkikat: Kazan Kaldıranlar Tanık, Hocalar Sanık	93
Dava: Irkçı Sanıklar Bilirkişi.....	94
Müdahale: Amerikan Yardımından Pay Almak	96
İnfial: Marshall Planı’na Selam	98
Üniversiteler Arası Savaş.....	102
Men: Kürsüden Fiili Koparılaş.....	104
Meclis: ‘Bir Hukuk Rezaleti’	106
Sosyoloji Kariyerinin Zirvesinde: ‘Geriye Dönüp Bakınca Sosyoloji’	109
Mahkeme: Yargılayan Savunma	110
Dönemin Sonu: Dönüş	114

İlk Eserler: Sosyoloji ve Marksizm.....	115
Toplumbilim: İkilikleri Aşmak.....	116
Toplum: Evrim mi Değişim mi?.....	119
Toplumsal Değişim: Eşitsiz ve Bileşik Gelişmenin Ana Hatları	123
Tutuculuğa Karşı, Marksist Bir Sosyolojiye Doğru.....	126
Toplumsal Yapı Araştırmaları: ‘Diyalektiği Çalıştırmak’	131
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KAYIP YILLAR.....	143
Ekmek Davası: Tek Parti Rejimi Yıkılırken	144
Barış Davası: DP İktidarı Kurulurken.....	147
TBC’nin Doğuşu	148
TBC’nin Kuruluşu	151
TBC’nin Amaçları	153
TBC’nin Etkinlikleri	154
İktidarın TBC’ye Yanıtı: 15 Ay Hapis	158
TKP Davası: Türkiye NATO’ya Girerken	162
Davaların Sonu.....	164
Suskun Zamanlar: Bir Demokrasi Zihniyetinin Sorgulanması.....	166
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM SİYASETÇİ	174
Sosyal Araştırmalar Merkezi Tasarımından Aktif Siyasete	175
27 Mayıs’la Gelen: İşçi ve Sosyalist Hareketi İçin Yeni Bir Dönem.....	178
Türkiye İşçi Partisi’nde	181
Arayış	182
Buluş	183
Katılış	186
TİP İçindeki İşlevleri	187
Milletvekili: Marksist Bir Dış Politika Stratejisine Doğru.....	188
TİP’in Başında: Partiyi Toparlamak.....	198
68’le Gelen: Kabaran Toplumsal Hareket, Etkisizleşen TİP	199
Genel Sekreter.....	200
Başkan	203
12 Mart: ‘Faşizme Hayır!’.....	206
Sanık ve Mahpus	214
Yeniden TİP’in Başında.....	221
Varsayımlar	224
Öngörüler.....	225
Girişimler: Program, Tüzük ve Kuruluş	226
Hedefler.....	235
Gerçekleşenler, Boşa Çıkan Beklentiler.....	240
Sonuçlar.....	245
Sürgün.....	257
İdeoloji İle Bilim Arasında ‘Bir Uzun Yürüyüş’	266

BEŞİNCİ BÖLÜM KURAMCI	269
Yön Aydınlarına Karşı: Sosyalizm Tartışmaları İçin Yol Başlangıcı.....	272
Aydınlar.....	274
Sınıflar.....	281
Yöntem Sorunları ve Osmanlı'nın Toplumsal Yapısı	289
'Parti İçindeki Yöncülük'e Karşı: MDD-SD Tartışmasına Doğru	305
MDD Kuramcılarına Karşı: Sosyalist Devrim Üzerine Tezler.....	318
Özneler	320
İşçi Sınıfı.....	321
Aydınlar ve Bürokrasi	330
Tarihsel Süreçler	341
Kurtuluş Savaşı'nın Niteliği	342
DP İktidarının Özelliği.....	346
27 Mayıs'ın Anlamı.....	349
Yapılar.....	351
Tarih Kavrayışı.....	351
Sosyal Yapı.....	356
Siyasal Aşamalar.....	360
Program Sorunları	365
İdeolojik Yapılar ve İktidar Yolları	367
Aybar ile Ayrılık: Tarihsel ve Düşünsel Temeller	375
Yakınlaşmanın ve Ayrılmanın Tarihsel Koşulları.....	377
Sosyalist Hareketin Tarihinden Kaynaklanan Koşullar.....	377
TİP'in Kendi Tarihinden Kaynaklanan Koşullar	379
Dönemin Özelliklerinden Kaynaklanan Koşullar	382
TİP'in İç Çelişkilerinden Kaynaklanan Koşullar.....	384
Ayrılığın Seyri.....	388
Ayrılığın Öyküsü.....	391
Ayrılığın İçeriği	402
Ayrılığın İzlekleri	407
Temel Yapı-Üst Yapı Meselesi	407
Sınıf Bilinci ve Parti Kuramı	418
Bürokrasi.....	432
Türkiye'ye Özgü Sosyalizm.....	441
SONUÇ.....	450
EK 1A.....	455
EK 1B.....	456
EK 2	457
EK 3	458
KAYNAKLAR	462
ADLAR DİZİNİ.....	481

İKİNCİ BASKIYA NOT

Kitabın ikinci baskısında bazı yeni kaynaklardan yararlanılmış, bazı ekler yapılmış ve anlatım bozuklukları giderilmiştir. Ayrıca kitabın sonuna adlar dizini eklenmiştir.

G.A.

Ö N S Ö Z

CEM EROĞUL

İnsanlar yalnızca yaptıklarıyla, yazdıklarıyla değil, bunların bilinmesi ve tanıtılmasıyla yaşayabilirler. Sokrates'ten bugüne kalmış bir tek satır yokken, Sokrates bugün niye hâlâ yaşamaktadır? Çünkü başta öğrencisi Eflatun olmak üzere, yüzyıllar boyunca birbirini izleyen kuşaklar, Ustanın yaptıklarıyla söylediklerini anımsatmayı görev bilmişlerdir. İnsan için ölümsüzlük böyle bir şeydir. Yin (vücut), kısa sürede yok olur gider. Yinden ayrı bir tinin var olabileceği ise, kanıtlanması olanaksız boş bir inançtır. Buna karşılık, soyut bir tine hiç gereksinim duymadan, yaşamda zaten sonsuzluk olamayacağına göre, hiç değilse görelî bir ölümsüzlük olanaklıdır. Bunun tek tanığı da Sokrates'dir.

Toplum kaçınılmaz olarak bireysel biçim içinde yaşıyor diye, toplumsallık dışında bir bireysellik bulunabileceğini sanmak, kanımca tam bir yanılsamadır. Her birey toplumun kendisidir. Ancak her birey toplumun tümü değil; birey başına taşıyabileceği nicelik ve nitelikte, toplumun bir bölüm özelliklerinin bireşimidir. Bu bireşim, her bireyde değişiktir. Bu nedenledir ki, her birey eşsizdir. Kimi bireyler, toplumsallığın gerçekleştirilmesinde, kendi bireşimlerini oluşturan toplumsal özellikler nedeniyle, toplum için çok daha anlamlıdırlar. Toplumun söz konusu özelliklerini koruyabilmesi, işte böyle bireylerin yaşatılabilmesine bağlıdır.

Behice Boran Türk tarihinin çok özellikli bir bölümünde, hem tanık hem de özne olarak yer aldı. Cumhuriyet ilan edildiğinde on üç yaşında olan Boran, Ulusal Kurtuluş Savaşı ile başlayan, Atatürk Devrimi diye anılan o büyük dönüşümle süren aydınlanmacı yeni bir ulus yaratma coşkusunu ta yüreğinde duyumsayan bir kuşağın üyesidir. 1931'de, yirmi bir yaşında Amerikan Kız Koleji'ni bitirince, o da kuşağının birçok genç kızı gibi, doğal olarak öğretmenliğe yöneldi. Ancak okulu birincilikle bitiren bu öğrenci, tarih öğretmenin dikkatini çekmişti. Onun aracılığıyla Michigan Üniversitesi'nden burslu okumak üzere bir çağrı mektubu alınca, Amerika'da doktora yapmak için öğretmenlikten ayrıldı. Amacı, toplumbilim okuyup halka en iyi hizmet yolunu bulmaktı. Nitekim Amerika'dan sosyoloji doktorasını da aldı. Ne var ki, bu arada Marksizmle tanışmıştı. Küçük değildi, yirmi yedi yaşındaydı. Belki bu yüzden, bu dünya görüşünü tüm varsıllığıyla kavrayabilecek bir yetişkinlikteydi. Marksizm onun için bir heves değil, topluma hizmet etmek için yıllardır aradığı yolu en sonu aydınlatan, güçlü bir araştırma ve eylem kılavuzu oldu.

1939'da doktorasını tamamlayıp Türkiye'ye dönen Behice Boran, artık ne yap-

mak istediğini çok iyi biliyordu. Türkiye'nin toplumsal gerçeklerini araştırarak, elde ettiği bulguları Türkiye'yi dönüştürme yolunda kullanacaktı. Bunun için artık en elverişli yol, öğretmenlik değil, öğretim üyeliğiydi. Türkiye'de gitgide güçlenen ırkçıların karşı koymasına karşın, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in direktmesiyle, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne sosyoloji doçenti olarak atandı. Kısa bir zaman sonra da, Türkiye'nin okumuş kamuoyunda bir ışıldak gibi parlamaya başladı. Yaptığı alan araştırmaları, çıkardığı dergiler, verdiği dersler, yetiştirdiği öğrencilerle, aydınlanmanın ve sınıfsal bilincin ışığını dalga dalga yaymaya başladı. Bir avuç arkadaşıyla birlikte, Milli Şeflik düzeninin boğucu ortamında böyle bir savaşımı yürütebilmek, elbette büyük bir direngenlik gerektiriyordu.

Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Türk egemen sınıfları artık kesinlikle Amerikan emperyalizmine yamanmaya karar verince, tıpkı Hasan Ali Yücel'e, Köy Enstitüleri'nin büyük yapıtasarcısı (mimarı) İsmail Hakkı Tonguç'a yapıldığı gibi, onun da sesi boğuldu ve arkadaşlarıyla birlikte bilimyurdundan (üniversiteden) uzaklaştırıldı. Behice Boran, isteseydi, bir Batı bilimyurduna kolaylıkla geçebilirdi. Bunun yerine, ülkede kalıp savaşıarak topluma borcunu ödemeyi yeğledi. 1950'de Türkiye, Amerikan emperyalizminin izinde Kore'ye asker gönderme kararı alınca, bugün tasavvuru güç bir düşmanlık çemberiyle kuşatılmasına karşın, var gücüyle bu karara karşı çıktı. Hapse atıldı, yine de yılmadı. Ancak bu arada, Demokrat Parti'nin Türkiye'de doruğa çıkardığı düşüngüsel (ideolojik) baskı ortamı iyice yerleşmişti. Marksizm, sosyalizm bir yana, en ılımlı solun bile hainlikle damgalandığı bu cadı kazanı ortamında, artık hiçbir şey yapma olanağı kalmamıştı. Hapisten çıktıktan sonra, ta 1960'a dek, sesini çıkaramadı.

Bilindiği gibi, 27 Mayıs darbesi, Atatürk döneminden sonra Türkiye'nin ikinci aydınlanma dalgasını başlattı. Üstelik artık, Türkiye az çok gelişmiş, arsulusal dengeler değişmiş, ilk kez işçi sınıfının sınıfsal kimliğiyle açıkça siyaset sahnesine çıkabileceği bir ortam oluşmuştu. 1947'den başlayarak her türlü sol akımı engellemek için ülkenin üzerine çekilen gericilik perdesini, ilk kez Doğan Avcıoğlu'nun önderliğindeki Yön dergisi araladı. Arkasından, 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin başına bir yıl sonra Mehmet Ali Aybar'ın geçmesiyle, bugün neredeyse söyleneleşmiş bulunan ilk TİP dönemi başladı. Ancak bu işler kendiliğinden olmadı. İlerici bir işçi-aydın devimi (hareketi) olarak başlamış olan TİP'i Marksist bir parti haline getirmek, çok büyük bir çaba gerektirdi. Bu çabanın en önde gelen öncüsü de, olanaklar elverir vermez TİP'e katılan ve çok kısa bir süre içinde, Aybar ve Sadun Aren'le birlikte, yönetici çekirdek içinde yer alan Behice Boran oldu.

Sonrası malum. 12 Mart 1971 darbesiyle TİP tarihe karıştı. Bu arada Marksizmden vazgeçmiş olan Aybar dışında, parti yöneticileri ağır hapis cezalarına çarptırıldılar. 1974'te af çıkınca, Boran, bu kez Aren'i de bırakarak, ikinci TİP devimine öncü oldu. Ancak Türkiye'de artık yasal Marksist savaşımın koşulları kalmamıştı. İkinci TİP başarılı olamadı. Türkiye'ye faşizmi getiren 12 Eylül darbesinden sonra da ülke umutsuz bir karanlığa gömüldü. Behice Boran yurt dışına çıktı. Yaşamının

son yıllarını, işçi sınıfının örgütsel birliğini sağlama çabaları içinde geçirdi. Çileli yaşamını, yetmiş yedi yaşında, gurbette noktaladı.

Türkiye'nin az yetiştirdiği gerçek devrimcilerden biri olan bu yiğit kadının bugün ve daha sonra yaşatılması için, yaşamöyküsü yazılmalıydı. Yazıldı. Hakkıyla yazılmalıydı. Hakkıyla yazıldı. Gökhan Atılğan bu işi eşsiz bir özenle yürüttü. Yalnızca bilgisini, çalışkanlığını, yüreğini koymadı ortaya. Konu Behice Boran'dır diye, çalışması boyunca az bulunur bir titizlik sergiledi. Behice Boran'ın kaleminden çıkan her şey, bugüne dek ulaşamayanlar dahil, eksiksiz olarak toplandı. (Bu belgelerin ayrıca yayınlanacağını büyük bir mutlulukla öğrenmiş bulunuyorum.) Behice Boran'ı yakından tanıyan birçok kişi ile söyleşiler yapıldı. Kurumların ve kişilerin elindeki birçok belgeye ulaşıldı. Behice Boran'ın savunduğu görüşlerin değerlendirilebilmesi için, karşı görüşler de olabildiğince tarafsız bir biçimde tanıtılmaya çalışıldı.

Behice Boran'la birlikte, genç bir parti üyesi olarak, birinci TİP günlerinde çalışma mutluluğuna eriştim. 1966'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde araştırma görevlisi olmuştum. O günlerde, öğretim üye ve yardımcılarının parti üyesi olması yasak değildi. Öte yandan, 1964-65'te, yüksek lisans için gittiğim Paris'te Marksizmle tanışmıştım. Özellikle düşünsel (ideolojik) konularda ve parti içi eğitimde Behice Boran'la işbirliğimizi olanaklı kılan da bu oldu. Bu yakınlığın bugün bende kalan en değerli anısı, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabını hediye ederken yazdığı şu birkaç sözdür: "Cem kardeşime, Yazılmasını istediğiniz kitaba acaba bu yaklaşabildi mi? Behice Boran 10-6-1968". Bu sözlerin gerekçesi de, Behice Hanım'a niye başka Marksist partilerde olduğu gibi bizde de parti büyüklerimizin yol gösterici kitapları yok diye birkaç kez laf atmış olmam. Milli Demokratik Devrimcilere ve daha sonra Aybarcılara karşı savaşımında, hep Behice Boran'ın yanında oldum. Birinci TİP'ten sonra ise, yollarımız bir daha birleşmedi. Ne var ki, birliktelik günlerimizde bana aşıladığı saygı ve sevgi hiç eksilmedi.

Yıllar geçip günün birinde Gökhan Atılğan gelip benim danışmanlığımda Behice Boran üzerine doktora tezi yazmak istediğini söyleyince, nasıl bir heyecan, nasıl bir sorumluluk duyduğumu anlatamam. Başka birinden gelse, konuya yazık eder diye böyle bir öneriyi herhalde güç kabul ederdim. Gökhan Atılğan olunca, duraksamadım. Çünkü Gökhan Atılğan, yalnızca çalışkanlığı, dürüstlüğü, titizliğiyle değil, yapısıyla da kendini kanıtlamış bir insandı. Gerçekten de, Gökhan Atılğan'ın yüksek lisans tezi olarak yazdığı ve 2002 yılında TÜSTAV Yayınları'nın yayınladığı *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi* [ikinci baskı, Yordam Kitap, 2008], bu konuda yapılmış en değerli çalışmadır.

Behice Boran, salt bir eylemci, yiğit bir devrimci değildi. Türk toplum bilimlerinde çığır açmış değerli bir bilim insanıydı. En önemlisi, Türk siyasal düşüncesine eşsiz katkılarda bulunmuş bir düşünürdü. Çalışmasının ağırlıklı bölümünü bu katkılara ayırmakla, kanımca Gökhan Atılğan doğru bir seçim yapmıştır. Umarım yapıtı okundukça, bu topraklarda Behice Boran'ın sesi hep daha gür bir biçimde çıkacak ve umduğu yankıyı bulacaktır.

TEŞEKKÜR

Bu kitap, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde Mayıs 2007'de tamamladığım *Behice Boran: Siyasal ve Entelektüel Bir Biyografi* başlıklı doktora tezimin biraz geliştirilmiş, biraz değiştirilmiş halidir. Kitapta, birçok kişinin emeği, desteği ve katkısı var:

Danışmanım Prof. Dr. Cem Eroğul, tezimin her satırını okudu, beni yönlendirdi, engin birikimi ve eşsiz çözümleme yeteneği ile bakış açımı genişletti, kitabıma önsöz yazmayı kabul ederek de beni onurlandırdı. Prof. Dr. Eroğul, benim için mükemmel bir danışmandı; kendisine minnettarım. Jüri üyelerim Prof. Dr. Ömür Sezgin, Prof. Dr. Raşit Kaya, Doç. Dr. Melek Fırat ve Doç. Dr. Cem Somel ufuk açıcı önerileri, soruları ve çok yararlandığım eleştirileriyle tezime katkı yaptılar; her birine ayrı ayrı teşekkür ederim. Prof. Dr. Oya Köymen, tezimin birçok bölümünü okuyarak eleştiri ve önerileriyle çok değerli katkılarda bulundu, yayın aşamasında da tezimin tamamını okuyarak benim için önemli uyarılar yaptı; iyi ki varsınız hocam. Tezimi yayın aşamasında okuyan ve kıyasıya eleştirileriyle dostluğunu esirgemeyen bir başka isim Erden Akbulut oldu. Erden Akbulut, birçok maddi hatayı düzeltmemi sağladığı gibi, çoğu iddiamı yeniden düşünmemi sağladı; kendisine şükran borçluyum. Sımsıcak yorumları, güzel önerileri ve katkıları için Nurten Tuç'a teşekkürlerimi sunarım. Başta Erden Akbulut ve Kelime Ata olmak üzere, Hasan Vural, Metin Aksoy, Bülent Erdem ve Mete Karakul'un kaynakların toplanmasında verdikleri desteği anlatmak için yeterli bir sözcük bulmak çok güç; kendilerine müteşekkirim. Behice Boran için ayrı ayrı belgesel film çeken Sinegöz Film Atölyesi ve Üçüncü Sinemacılar'dan dostlar, ellerindeki malzemeyi cömertçe paylaştılar. Sağolsun, Dr. Hakan Güneş, tezim için önemli bir belgeyi Rusçadan Türkçeye çevirdi. Sırasıyla Şinasi Yeldan, Metin Çulhaoğlu, Gündüz Mutluay, Sıdika Su, Osman Sakalsız, Zeki Kılıç, Varlık Özmenek, Yalçın Küçük, Nihat Sargın, Nail Çakırhan, Halet Çambel, Nabi Yağcı, Oya Baydar ve Orhan Silier benimle söyleşi yapmayı kabul ettiler; Prof. Dr. Oya Köymen, Attila Aşut ve Abdurrahman Atalay zahmet edip yazılı sorularımı yanıtladılar; kendilerine teşekkürü borç bilirim. Annem, babam, kardeşlerim ve kızım Diclesu'nun varlıkları, destekleri olmasaydı bu çalışmaya başlamak bile mümkün olmazdı; var olsunlar. Eşim Saniye, sadece sevgisi ve yüreklendirici desteğiyle değil, aynı zamanda eleştiri ve önerileriyle hep yanımdaydı; kendisine can-ı gönülden teşekkür ederim.